

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Dzięki Małgorzacie Musierowicz... : o poprawności użycia niektórych przyimków

Author: Aleksandra Zok-Smoła

Citation style: Zok-Smoła Aleksandra. (2018). Dzięki Małgorzacie Musierowicz... : o poprawności użycia niektórych przyimków. W: A. Guzy, D. Krzyżyk, M. Ochwat, M. Wójcik-Dudek (red.), "W krajobraz literacko-kulturowy i językowy wpisane... : księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bernadecie Niesporek-Szamburskiej w czterdziestolecie pracy naukowej i dydaktycznej" (S. 275-284). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Dzięki Małgorzacie Musierowicz... O poprawności użycia niektórych przyimków

Pomimo licznych postulatów dotyczących odejścia od przekazywania w szkole wiedzy o języku na rzecz kształcenia umiejętności językowo-komunikacyjnych pozycja tzw. szkolnej gramatyki wydaje się wciąż niezachwiana. Zarówno obowiązująca *Podstawa programowa...*, jak i projekt podstawy programowej przygotowany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej¹ kładą nacisk na systemowe podejście do szkolnego kształcenia językowego.

Jednym z działów nauki o języku, którego ranga uznana została za bezsporną, jest nauka o częściach mowy. Aktualnie obowiązujący dokument programowy zakłada, że uczeń kończący naukę w szkole podstawowej „rozpoznaje w wypowiedziach podstawowe części mowy (rzeczownik, czasownik, przymiotnik, przysłówki, liczebnik, zaimek, przyimek, spójnik) i wskazuje różnice między nimi”², a także – po zakończeniu kształcenia na III etapie edukacji – „wprowadza do wypowiedzi partykuły, rozumiejąc ich rolę w modyfikowaniu znaczenia składników wypowiedzi [...], wykorzystuje wykrzyknik jako część mowy w celu wyrażenia emocji [...]”³. Zaproponowany w listopadzie 2016 roku projekt podstawy programowej przygotowanej dla ośmioklasowej szkoły podstawowej sprawia wrażenie nieco bardziej restrykcyjnego – zgodnie z zawartymi w nim zapisami już czwartoklasista (sic!) powinien posiadać

¹ *Podstawa programowa – język polski – szkoła podstawowa – klasy IV–VIII*. Zob. <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/jezyk-polski-ok.pdf> [data dostępu: 15.12.2016].

² *Podstawa programowa z komentarzami*. T. 2: *Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 30. Zob. <http://www.bc.ore.edu.pl/Content/232/Tom+2+J%C4%99zyk+pol+ski+w+szkole+podstawowej%2C+gimnazjum+i+liceum.pdf> [data dostępu: 17.12.2016].

³ *Ibidem*, s. 39.

umiejętność rozpoznawania wszystkich dziesięciu, tradycyjnie wyodrębnianych w ramach szkolnej gramatyki, części mowy⁴.

Wskazywana w dokumentach regulujących pracę szkoły umiejętność rozpoznawania i klasyfikowania części mowy pozostaje niestety bez wpływu na umiejętność poprawnego ich używania, wiedza o języku bowiem nie przekłada się bezpośrednio na kompetencje jego użytkowników. Nie inaczej jest w wypadku wyrazów funkcyjnych⁵, zwanych też pomocniczymi wyrazami gramatycznymi, które w szkolnej praktyce językowej często są pomijane i deprecjonowane, głównie ze względu na brak samodzielnej funkcji w zdaniu. Tymczasem, jak zauważa Hanna Jadacka, ich używanie sprawia użytkownikom języka trudności, które „dotyczą [...] właściwego doboru, gwarantującego harmonijne połączenie składników kontekstu, a co za tym idzie – optymalne przekazywanie informacji”⁶.

Na uwagę zasługują błędy w zakresie poprawnego używania przyimków. Trudności związane z prawidłowym ich doborem znalazły także odzwierciedlenie w przeprowadzonym wśród gimnazjalistów badaniu⁷,

⁴ Zob. *Podstawa programowa – język polski...*, s. 4.

⁵ Zgodnie z definicją zaproponowaną przez Macieja Grochowskiego, wyrazy funkcyjne to „ogólna nazwa zbioru klas jednostek słownikowych, określanych jako syntaktycznie niesamodzielne, czyli niezdolne do konstytuowania konstrukcji, i semantycznie niesamodzielne (inaczej niepełnoznaczne, synsemantyczne). Przyjmuje się, że jednostkami funkcyjnymi są przyimki, zaimki, spójniki, partykuły, a także liczne inne wyrażenia, które z jednej strony odgrywają istotną rolę w procesie tworzenia zdania i tekstu, w procesie ich oceny przez mówiącego, a z drugiej nie mają bezpośredniego odniesienia do świata pozajęzykowego. Jednostki takie, nazywane również pomocniczymi, stawiane są w opozycji do jednostek podstawowych, samodzielnych semantycznie i syntaktycznie (autosemantycznych, pełnoznacznych, znaczących)”. M. GROCHOWSKI: *Pojęcie jednostki funkcyjnej. Z historii metodologii składni polskiej*. W: *Wyrażenia funkcyjne w perspektywie diachronicznej, synchronicznej i porównawczej*. Red. K. KLESZCZOWA, A. SZCZEPANEK. Katowice 2014, s. 13.

⁶ H. JADACKA: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa 2006, s. 207.

⁷ Wyniki badań, będące przedmiotem artykułu, stanowią część testu dotyczącego wiedzy i umiejętności uczniów w zakresie wyrazów funkcyjnych, który przeprowadziłam w 2015 roku w ramach badań realizowanych podczas pisania, pod kierunkiem Pani Profesor doktor habilitowanej Bernadety Niesporek-Szamburskiej, dysertacji doktorskiej pt. *Wyrazy funkcyjne w szkole*. Badaniem objęto 298 gimnazjalistów (173 dziewczynki i 125 chłopców) z uwzględnieniem zmiennej płci i zmiennej środowiskowej. Respondenci pochodzili z Rudy Śląskiej (województwo śląskie; 147 osób) i z Ozimka (województwo opolskie, 151 osób). Dla przeprowadzonych badań istotne znaczenie ma także fakt, że w każdym ze środowisk w trzyletnim cyklu realizowano inną serię podręczników do kształcenia językowego: w Ozimku była to *Gramatyka i stylistyka*, z kolei w Rudzie Śląskiej – *Słowa na czasie*. Wszyscy ankietowani gimnazjaliści zakoń-

w którym położono nacisk na poprawne stosowanie przyimków *dzięki* i z *powodu* oraz na umiejętność doboru poprawnej formy przyimka w wyrażeniach *z/za wyjątkiem* i *w/we czwartek*. Biorąc pod uwagę fakt, że aktualnie obowiązujący dokument programowy zakłada zakończenie systematycznego kursu tzw. szkolnej gramatyki na etapie szkoły gimnazjalnej⁸, można przewidywać, że poziom uświadamianej wiedzy, jaką ma w tym zakresie uczeń kończący edukację na III etapie, jest równy poziomowi wiedzy dorosłych użytkowników języka. O ile bowiem poziom wiedzy jasnej może systematycznie wzrastać również po zakończeniu nauki, o tyle małe jest prawdopodobieństwo, że wśród osób dorosłych nastąpi podniesienie poziomu wiedzy wyraźnej⁹ dotyczącej wyrazów funkcyjnych.

Zadanie, które polecono wykonać gimnazjalistom, przybrało postać zadania zamkniętego. Polegało ono na doborze przyimka w odniesieniu do kontekstu zdania lub wyborze poprawnych form użytych w zdaniach przyimków. Miało ono następującą treść:

Podkreśl formy poprawne.

Obiecałam mamie, że załatwię tę/tą sprawę w/we czwartek.

Spóźnili się dzięki/z powodu awarii samochodu.

Wszyscy za wyjątkiem/z wyjątkiem Kasi gratulowali mi wygranej.

Polecenie to miało zatem na celu sprawdzenie umiejętności stosowania przyimków *dzięki* oraz z *powodu*, a także używania poprawnych form przyimków opozycyjnych pod względem wokaliczności¹⁰: *w/we*. Ostatni z przykładów miał na celu zbadanie umiejętności stosowania przez uczniów poprawnej formy wyrażenia przyimkowego z *wyjątkiem*. Dobór przykładów wymagających użycia odpowiedniego przyimka lub odpowiedniej jego formy nie był przypadkowy – stanowił odzwierciedlenie wskazówek dotyczących ich stosowania notowanych w wydawnictwach poprawnościowych. Zagadnienia te są także przedmiotem zainteresowania użytkowników internetowych poradni językowych.

czyli systematyczny kurs fleksji i nauki o częściach mowy przed przeprowadzeniem badania.

⁸ Na IV etapie kształcenia, czyli w szkole ponadgimnazjalnej, nie przewiduje się zagadnień zakresu składni, fleksji, nauki o częściach mowy czy fonetyki. Por. *Podstawa programowa...*, s. 43–54.

⁹ Terminów: *wiedza implicytna* (jasna) i *wiedza eksplicytna* (wyraźna) używam w rozumieniu podanym przez Ireneusza Bobrowskiego. Por. I. BOBROWSKI: *Zaproszenie do językoznawstwa*. Kraków 1998, s. 13–14.

¹⁰ Wokaliczność przyimków nie jest ich kategorią fleksyjną – jej stosowanie nie ma charakteru gramatycznego. Por. M. BAŃKO: *Wykłady z polskiej fleksji*. Warszawa 2002, s. 114.

Pierwszą z kwestii spornych stanowi poprawne (w odniesieniu do kontekstu zdania) użycie przyimków *dzięki/z powodu*. Zgodnie z *Uniwersalnym słownikiem języka polskiego*, przyimek *dzięki* ma charakter książkowy, jest to „przyimek komunikujący, wraz z użytym po nim rzeczownikiem, o cechach, faktach lub osobach, które spowodowały, że dana sytuacja jest dla kogoś pomyślna”¹¹, nie może być zatem stosowany w odniesieniu do zdarzeń, które miały charakter niesprzyjający¹² (a z takim niewątpliwie mamy do czynienia w zdaniu: *Spóźnili się dzięki/z powodu awarii samochodu*). Użycie przyimków *dzięki komuś* oraz *z powodu kogoś*, a także *przez (kogoś)* wielokrotnie było źródłem niepokojów językowych użytkowników polszczyzny – świadectwo trudności w ich stosowaniu stanowią na przykład pytania zadawane w internetowych poradniach językowych¹³.

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 1., poprawne użycie przyimka *z powodu* w odniesieniu do niepomyślnej okoliczności – (awarii samochodu) nie sprawiło gimnazjalistom większych trudności. Poprawnej odpowiedzi udzieliło 270 respondentów, czyli 90,6% spośród poddanych testowi gimnazjalistów. Odsetek odpowiedzi błędnych był w tym wypadku znikomy – stanowiły one zaledwie 2,35% wszystkich odpowiedzi (7 wskazań). Z zadaniem tym minimalnie lepiej poradzili sobie gimnazjaliści z Rudy Śląskiej, którzy udzieliли 91,39% (138 wskazań) poprawnych odpowiedzi. Ich rówieśnicy z Ozimka udzieliли 132, a więc 89,80%, poprawne odpowiedzi. Kilkuprocentową rozbieżność odnotowano także w odniesieniu do zmiennej płci – wśród dziewczynek odsetek poprawnych odpowiedzi wyniósł 93,64% (162 wskazania), natomiast wśród chłopców – 86,40% (108 wskazań).

¹¹ *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1: A–J. Red. S. DUBISZ. Warszawa 2003, s. 773.

¹² Hanna Jadacka uważa, że „Wyras ten, choćby ze względu na swój związek znaczeniowy z czasownikiem *dziękować*, jest użyty zgodnie z normą współczesnej polszczyzny tylko wtedy, gdy zapowiada on tzw. przyczynę pomyślną (np. *Dzięki jego wytrwałym staraniom i ofiarnej pracy firma zaczęła osiągać zyski*). Niepoprawne są więc takie jego użycia, w których jest on jedynie sygnałem przyczyny ogólnej, a tym bardziej – przyczyny niepomyślnej, jak np. w zdaniu: **Dzięki niedostarczeniu na czas kart do głosowania w niektórych miejscowościach, tamtejsze lokale wyborcze będą czynne dwie godziny dłużej*. Takie zastosowania składniowe są zupełnie niezgodne z pierwotnym odcieniem znaczeniowym tego przyimka [...].” H. JADACKA: *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa 2006, s. 214. Por. także: A. MARKOWSKI: *Język polski. Poradnik Profesora Andrzeja Markowskiego*. Warszawa 2003, s. 301.

¹³ Por. np. <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/b-dzieki-b-przez-i-poprzez;1142.html> [data dostępu: 11.09.2015].

Tabela 1

Umiejętność doboru właściwego przyimka: *dzięki/z powodu*

Badane przyimki	Miasto						Ogółem		
	Ozimek			Ruda Śląska					
	dz (87)	ch (60)	razem (147)	dz (86)	ch (65)	razem (151)	dz (173)	ch (125)	dz + ch (298)
Z powodu*	82	50	132	80	58	138	162	108	270
Dzięki	2	3	5	–	2	2	2	5	7
Brak odpowiedzi	3	7	10	6	5	11	9	12	21

* W celu oznaczenia odpowiedzi poprawnych w tabelach każdorazowo zastosowano wytłuszczoną czcionkę.

Przyczyn braku trudności w zakresie doboru odpowiedniego przyimka można upatrywać w obecności zadań odnoszących się do kwestii poprawnościowych w podręcznikach do kształcenia językowego, z których korzystali ankietowani gimnazjaliści. Zadanie zwracające uwagę uczniów na potencjalne trudności związane z dostosowaniem przyimków *dzięki/z powodu* do kontekstu zdania odnotowano między innymi w podręczniku *Gramatyka i stylistyka*:

Popraw błędy w podanych zdaniach. Jakiej części mowy użyto błędnie?

I. *Przez ciebie rozwiązałem ten problem*¹⁴.

Na uwagę zasługuje także podjęcie zagadnienia poprawnego użycia grupy przyimków *dzięki/z powodu/przez* w części poczytnego cyklu *Jezycjada* autorstwa Małgorzaty Musierowicz. Podczas jednego ze spotkań odbywających się w ramach kółka polonistycznego, którego najmłodszą uczestniczką jest Łusia, córka Idy Borejko-Pałys, głównej bohaterki *Idy Sierpniowej*, dochodzi do wymiany zdań o charakterze metajęzykowym:

Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu, a zaczynali je zwykle od omówienia Ciekawostek Minionych Dni. We wrześniu wszyscy dostali specjalne zeszytiki, w których notować mieli napotkane błędy językowe, śmieszne lub niezrozumiałe wyrażenia, ciekawe związki frazeologiczne albo po prostu nieznanne słowa. I o nich sobie potem rozmawiali. [...]

¹⁴ Z. CZARNIECKA-RODZIK: *Gramatyka i stylistyka. Gimnazjum. Język polski. Podręcznik 1.* Warszawa 2007, s. 60.

Dziś właśnie Ola zaczęła przedstawiać Ciekawostki.

– **Drużyna gospodarzy wypadła dość kiepsko, głównie dzięki słabej grze ataku** – przeczytała, dodając, tak jak się umówili, gdzie miastowicie usłyszała to zdanie (w telewizyjnym programie sportowym).

– No, proszę! Smakowite! – ucieszył się pan polonista. – I co cię tu zaniepokoiło?

– To słowo **dzięki**. Powinno być chyba z **powodu**.

– Oczywiście! To tak, jakbyś powiedziała: **nie poszłam do kina dzięki chorobie**. Przyimek **dzięki** odnosi się do okoliczności sprzyjających.

– A ja – wtrąciła swój przykład Łusia (bo na kółku wolno było gadać, przerywać i uzupełniać wypowiedzi innych) – a ja powiedziałam niedawno: **Przez niego pokochałam gramatykę**. A dziadzio mnie poprawił: **dzięki niemu**¹⁵.

Ten wyekscerpowany w toku lektury fragment powieści dla młodzieży mógłby po wcześniejszym przygotowaniu stać się przyczynkiem do rozmowy na temat poprawności w zakresie doboru właściwych przyimków, doskonale też wpisuje się on w propagowany w podstawie programowej nurt tekstocentryzmu¹⁶. Przywołany fragment tekstu (w tym wypadku tekstu literackiego) z powodzeniem można wykorzystać do zaprojektowania sytuacji motywacyjno-problemowej na lekcji poświęconej omawianej klasie wyrazów. Stanowiłby wówczas materiał językowy dla omawianego w toku zajęć zagadnienia gramatycznego.

Podobny sposób wykorzystania przytoczonego fragmentu *Sprężyny*, wskazujący na integralne potraktowanie kwestii językowo-komunikacyjnych i literackich, zaproponowali autorzy przeznaczonej dla uczniów szkół podstawowych serii podręczników *Słowa na start!*. Opis przebiegu kółka polonistycznego został wprawdzie przywołany w kontekście wyznaczonym przez omawiane zagadnienia literacko-kulturowe (pojawia się w rozdziale *Szkolne sprawy*, który został przewidziany do realizacji we wrześniu, a więc na początku roku szkolnego), uwydatniono jednak potencjalną wartość fragmentu polegającą na szerzeniu poprawności językowej, czego świadectwem jest zamieszczenie pod tekstem ćwiczenia przeznaczonego do wykonania przez piątoklasistów:

Odszukaj w tekście fragment, w którym nauczyciel wyjaśnia zasady tworzenia poprawnych wypowiedzi wyrażen *dzięki komuś* i przez

¹⁵ M. MUSIEROWICZ: *Sprężyna*. Łódź 2014, s. 161.

¹⁶ Zob. J. BARTMIŃSKI: *Nauka o języku w podstawie programowej*. Por. *Podstawa programowa...*, s. 61–62.

kogoś. Ułóż w zeszycie po dwa zdania z każdym z tych sformułowań¹⁷.

Ćwiczenie to pełni w strukturze podręcznika funkcję transformacyjną¹⁸ – kształci i utrwała praktyczną umiejętność używania przyimków *dzięki komuś/przez kogoś*.

Swoistą trudnością w zdaniu wymagającym wyboru form poprawnych: *Obiecałam mamie, że załatwię tę/tą sprawę w/we czwartek*, był fakt, że za formę poprawną można by uznać zarówno *w czwartek*, jak i *we czwartek*. Współistnienie dwóch form poprawnych jest ściśle związane z istnieniem i położeniem jerów – ich układ w rzeczowniku miał bezpośredni wpływ na pozycję jeru – przekształconego później w samogłoskę – w przyimku¹⁹. Dobór odpowiedniego przyimka, mającego postać wokaliczną lub niewokaliczną, jest związany z regułą, która mówi, że *we* pojawia się regularnie przed rzeczownikami rozpoczynającymi się od spółgłosek *w* oraz *f*, po których następuje kolejna spółgłoska, a także przed zaimkiem *mnie*. Formy *w czwartek* i *we czwartek* mają charakter oboczny²⁰.

Jak wynika z danych liczbowych przedstawionych w tabeli 2., zdecydowana większość respondentów (190 wskazań, czyli 63,76%) opowiedziała się za poprawnością formy *w czwartek* – jest ona zapewne bliższa ich codziennej praktyce językowej, odzwierciedla także ogólne tendencje dotyczące użycia obydwu form²¹. Formę *we czwartek* za poprawną uznało 67 gimnazjalistów, czyli 22,48% ankietowanych. Wśród ankietowanych gimnazjalistów nie odnotowano natomiast prac, w których uznaliby oni za poprawne obydwie spośród zaproponowanych odpowiedzi, mimo że polecenie brzmiące: *Podkreśl formy poprawne* nie wykluczało takiej sytuacji. Należy też odnotować, że w dużej liczbie prac nie udzielono odpowiedzi – stanowiły one 14,76% ogółu (41 wskazań).

¹⁷ M. DERLUKIEWICZ: *Słowa na start! Podręcznik do języka polskiego dla klasy piątej szkoły podstawowej*. Cz. 1: *Kształcenie literackie i kulturowe*. Warszawa 2016, s. 29.

¹⁸ O funkcjach ćwiczeń zamieszczonych w podręcznikach do kształcenia językowego pisała Ewa Korzeniowska. Zob. E. KORZENIOWSKA: *Efektywność edukacji językowej w klasach IV–VIII szkoły podstawowej w polonistyczne funkcje podręcznika gramatyki*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 13. Red. H. SYNOWIEC. Katowice 1995, s. 82–92.

¹⁹ K. DŁUGOSZ-KURCZABOWA: *Gramatyka historyczna języka polskiego. Podręcznik dla studentów polonistyki*. Warszawa 1998, s. 101.

²⁰ Zob. odpowiedź udzieloną przez Mirosława Bańkę w Poradni Językowej PWN: <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/w-we;10062.html> [data dostępu: 11.09.2015].

²¹ Zob. <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/znow-o-wokalicznych-formach-przyimkow;11879.html> [data dostępu: 11.09.2015].

Warto zwrócić uwagę na rozbieżność wyników w odniesieniu do form *w/we* z uwzględnieniem zmiennej środowiskowej. Wśród gimnazjalistów z Opolszczyzny częściej aniżeli w wypadku uczniów ze Śląska przemysłowego wskazywano na odpowiedź *w czwartek* (Ozimek – 72,79%, Ruda Śląska – 54,97%). Z kolei na Śląsku środkowym wyższy był odsetek osób, które za poprawną uznały odpowiedź *we czwartek* (Ruda Śląska – 29,8%, Ozimek – 14,97%). Taki rozkład wyników w obydwu środowiskach wskazuje na istnienie pewnych rozbieżności terytorialnych²², związanych ze stosowaniem obydwu przyimków – w gwarze śródwośląskiej częściej niż w gwarze opolskiej stosuje się rozszerzenie artykułacyjne przyimków²³.

Tabela 2

Umiejętność doboru poprawnej formy *w/we*

Badane formy przyimków	Miasto						Ogółem		
	Ozimek			Ruda Śląska					
	dz (87)	ch (60)	razem (147)	dz (86)	ch (65)	razem (151)	dz (173)	ch (125)	dz + ch (298)
W	69	38	107	47	36	83	116	74	190
We	13	9	22	27	18	45	40	27	67
Brak odpowiedzi	5	13	18	12	11	23	17	24	41

Wyniki przeprowadzonego badania jednoznacznie wskazują, że celowe byłoby zwrócenie uwagi gimnazjalistów na kategorię wokaliczności przyimków, bez podawania jej nazwy, odnosząc się na przykład do użycia przyimka *w/we* przed nazwami dni tygodnia²⁴.

Ważny problem natury poprawnościowej stanowi także używanie odpowiedniej formy wyrażenia przyimkowego z *wyjątkiem*²⁵. W *Nowym*

²² O różnicowaniu dialektu śląskiego por. między innymi H. SYNOWIEC: *Śląska ojczyzna polszczyzna z perspektywy edukacyjnej*. Katowice 2013, s. 89–90.

²³ Warto zauważyć, że polszczyzna regionalna częściej korzysta z rozszerzenia artykułacyjnego przyimków niż polszczyzna ogólna. W południowej Polsce używa się nawet wyrażenia *we wodzie*. Por. H. JADACKA: *Przyimek*. W: *Nowy słownik poprawnej polszczyzny* PWN. Red. A. MARKOWSKI. Warszawa 2003, s. 114. Por. także: I. KLEMENSIEWICZÓWNA: *Czy wolno nam mówić „we wodzie”, „ze sokiem”?*. „Język Polski” 1950, nr 30, s. 193–203.

²⁴ Zob. propozycję lekcji na ten temat opozycji form wokalicznych i niewokalicznych przyimków: A. ZOK-SMOŁA: *Trochę więcej o przyimku, czyli jak mówić o tradycji w języku ze zdolnymi gimnazjalistami*. W: *Praca z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych*. T. 2. Red. A. GUZY, B. NIESPOREK-SZAMBURSKA. Kielce 2013, s. 112–119.

²⁵ Jest to półrusycyzm, pochodzący od rosyjskiego za *iskluczeniem*, czyli dosłownie – za *wyjęciem*. Por. <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/za-zaliczeniem-raz-jeszcze;4665.html> [data dostępu: 12.09.2015].

słowniku poprawnej polszczyzny PWN stwierdza się, iż forma ta jest jedyną dopuszczalną postacią tego wyrażenia przyimkowego, a formę *za wyjątkiem* należy uznać za błędną²⁶.

Niestety, jak wynika z zaprezentowanych w tabeli 3. danych, gimnazjaliści mieli spore trudności ze wskazaniem poprawnej formy przyimka z w wyrażeniu z *wyjątkiem*. Większość spośród nich, 52,01% (155 wskazań), udzieliła odpowiedzi błędnej, co może być wynikiem rozpowszechnienia formy niepoprawnej. Odpowiedzi trafnej udzieliło zaledwie 39,93% ankietowanych gimnazjalistów (119 wskazań).

Nieco większy udział odpowiedzi poprawnych odnotowano wśród uczniów z Rudy Śląskiej – stanowiły one 43,05% ogółu (65 wskazań), podczas gdy w Ozimku trafne wskazania odnotowano w 36,73% przypadków (54 wskazania). Regionalne zróżnicowanie wyników przeprowadzonego badania warto odnieść też do treści zawartych w realizowanych przez uczniów obydwu szkół podręcznikach. Pomimo że to właśnie w podręczniku *Gramatyka i stylistyka*, z którego korzystali gimnazjaliści z Opolszczyzny, pojawia się zadanie, mające na celu wyeliminowanie z języka uczniów niepoprawnej formy *za wyjątkiem*:

Popraw błędy w podanych zdaniach. Jakiej części mowy użyto błędnie?

A. *W naszej klasie lubię wszystkich za wyjątkiem Honoraty*²⁷,

to gimnazjaliści z tego właśnie regionu poradzi sobie z zadaniem gorzej niż respondenci z Rudy Śląskiej, w których podręczniku nie podjęto omawianej kwestii. Wyniki mogą prowadzić do konstatacji, iż albo błędny zapis w podręczniku wpłynął na utrwalenie błędu językowego (przy założeniu, że według uczniów podręcznik ma charakter normatywny), albo – co bardziej prawdopodobne – uchybienie jest bardzo silnie zakorzenione w języku Polaków.

Z zadaniem tym znacznie lepiej poradziły sobie dziewczynki – udzieliły 46,24% poprawnych odpowiedzi (80 wskazań), podczas gdy ich koledzy – tylko 31,2% (39 wskazań). Wśród chłopców odnotowano także większy w stosunku do dziewczynek odsetek prac niezawierających rozwiązania omawianego przykładu (1,1% prac niezawierających odpowiedzi u chłopców, 0,58% – u dziewczynek).

²⁶ *Nowy słownik...*, s. 1206. Za jednoznacznie błędną konstrukcję tę uznaje także m.in. Maria Nalepińska. Por. M. NALEPIŃSKA: *Jak mówić i pisać poprawnie? Zbiorek porad językowych*. Warszawa 1982, s. 30.

²⁷ Z. CZARNIECKA-RODZIK: *Gramatyka i stylistyka...*, s. 60.

Umiejętność doboru poprawnej formy z *wyjątkiem/za wyjątkiem*

Badane formy wyrażenia	Miasto						Ogółem		
	Ozimek			Ruda Śląska					
	dz (87)	ch (60)	razem (147)	dz (86)	ch (65)	razem (151)	dz (173)	ch (125)	dz + ch (298)
Z wyjątkiem	41	13	54	39	26	65	80	39	119
Za wyjątkiem	42	38	80	41	34	75	83	72	155
Brak odpowiedzi	4	9	13	6	5	11	10	14	24

Przyczyn popełnianego przez gimnazjalistów błędu związanego z użyciem poprawnej formy wyrażenia z *wyjątkiem* należałoby upatrywać w rozpowszechnieniu w języku Polaków, między innymi też środki masowego przekazu, błędnej formy *za wyjątkiem*²⁸. Panaceum na nagminne użycie niepoprawnej formy wyrażenia przyimkowego mogłoby być zatem – wobec niewystarczalności zamieszczania w podręcznikach formy poprawnej – wielokrotne, okazjonalne utrwalanie właściwej postaci wyrażenia z *wyjątkiem*.

Jak wynika z zaprezentowanych wyników badań, poziom umiejętności związanych z poprawnym użyciem sprawiających trudności przyimków jest wśród gimnazjalistów niewystarczający. Nie mają oni wprawdzie trudności z rozpoznaniem kontekstów użycia przyimków *dzięki/z powodu*, opowiadają się jednak za użyciem niepoprawnej formy *za wyjątkiem* (!). Z kolei niezwoalizowana forma przyimka w wyrażeniu *w czwartek* jest bliższa ich codziennej praktyce językowej niż *we czwartek*.

Odnosząc się do zawartych w początkowej części artykułu tez, warto byłoby zatem zwrócić uwagę na niewystarczające zorientowanie współczesnego kształcenia polonistycznego na kwestie związane z poprawnością językową. Wpisane zarówno w obowiązującą *Podstawę programową...*, jak i w aktualnie poddawany dyskusji projekt dokumentu treści sprzyjają raczej wyposażeniu uczniów w umiejętność mechanicznego rozpoznawania części mowy niż w umiejętność poprawnego ich użycia. Jediną drogą prowadzącą do doskonalenia umiejętności rodzimych użytkowników języka są zarówno systematyczne, jak i okazjonalne ćwiczenia, które pozwolą na praktyczne wykorzystanie i w mowie, i w piśmie materiału językowego (wybranych form i konstrukcji).

²⁸ Por. autentyczne przykłady użycia w mowie i w piśmie błędnej formy *za wyjątkiem* zgromadzone w Korpusie języka polskiego na stronie PWN: <http://sjp.pwn.pl/korpus/zukaj/za%20wyj%C4%85tkiem.html> [data dostępu: 20.12.2016].